

Tomasz Jurek, Marek Kruk

Uwarunkowania rozwoju sportu szkolnego w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945–1953)

Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura
Fizyczna 16/1, 75-89

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tomasz JUREK*
Marek KRUK**

Uwarunkowania rozwoju sportu szkolnego w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945–1953)

Streszczenie

W artykule ukazano proces odbudowy sportu w szkolnictwie w Polsce po zakończeniu drugiej wojny światowej oraz kształtowanie się nowego modelu sportu szkolnego w latach 1945–1953. Był to szczególnie okres dźwigania się kraju ze zniszczeń wojennych i wprowadzania nowego systemu ustrojowego, który wywarł decydujący wpływ na rozwój szkolnictwa i nową organizację sportu szkolnego. W pierwszych latach po wojnie nastąpił dynamiczny rozwój zwłaszcza szkolnictwa zawodowego. Utworzono nowe typy szkół zawodowych. Nastąpiło upowszechnienie wielu dyscyplin sportu w szkołach, wprowadzono także nowe formy współzawodnictwa sportowego. W 1950 r. ukazało się zarządzenie Ministra Oświaty, które ujęło w ramy organizacyjne szkolny ruch sportowy. Szkolne koła sportowe zorganizowane w 1950 r. we wszystkich szkołach ogólnokształcących, liceach pedagogicznych i wyżej zorganizowanych szkołach podstawowych dawały młodzieży możliwość uprawiania sportu w godzinach poza obowiązkowymi lekcjami wychowania fizycznego. Artykuł powstał na podstawie dotychczasowej literatury przedmiotu oraz w oparciu o zachowane źródła archiwalne i prasowe.

Słowa kluczowe: sport szkolny (1945–1953), szkolne koło sportowe, szkolne współzawodnictwo sportowe.

Celem opracowania jest ukazanie zarysu rozwoju historycznego szkolnego ruchu sportowego w Polsce w latach 1945–1953 oraz jego roli w rozwoju sportu w pierwszych latach Polski Ludowej, na tle złożonej sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej tego okresu. Dotychczasowe piśmiennictwo z zakresu tego tematu jest skromne i fragmentaryczne, ukazuje zazwyczaj lokalny i regionalny wymiar sportu szkolnego, często w kontekście jubileuszowym. W artykule

* prof. dr hab., Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wlkp., Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu; e-mail: tjurek20@wp.pl

** mgr, Szkoła Wychowania Fizycznego i Sportu, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

wykorzystano dostępną literaturę oraz zachowane źródła, głównie w postaci prasy i materiałów sprawozdawczych szkolnego ruchu sportowego¹.

Druga wojna światowa i długie lata okupacji doprowadziły do ogromnego wyniszczenia biologicznego oraz materialnego narodu polskiego. Polska była po wojnie jednym z najbardziej zrujnowanych krajów Europy. Straty osobowe, bez rannych i inwalidów, obejmowały około 18% ogółu ludności przedwojennej. Według stanu z lutego 1946 r., liczba mieszkańców Polski wynosiła 23,9 mln, w miastach mieszkało 31,8% ogółu ludności kraju². Na terenach, które zostały wyzwolone spod okupacji nazistowskiej, następowała powolna odbudowa życia gospodarczego, społecznego i politycznego. Stopniowo rozprzestrzeniał się nowy porządek ustrojowy. Spontanicznie i instytucjonalnie zaczęło się też odradzać szkolnictwo oraz nastąpił rozwój ruchu sportowego, w tym również obligatoryjnego wychowania fizycznego i sportu szkolnego³.

Pierwszy, powojenny okres rozwoju kultury fizycznej w Polsce Ludowej, przypadający na lata 1945–1950, został przedstawiony w syntetycznej formie przez R. Wroczyńskiego i K. Hądzela w poniższy sposób:

- 1) nastąpiło zespolenie ideologii sportowej z ideologią polityczną wyzwolonego spod okupacji kraju;
- 2) wzmoczeniu uległo zainteresowanie problemami kultury fizycznej ze strony partii politycznych i organizacji młodzieżowych;
- 3) w wychowaniu fizycznym i sporcie eksponowane były czynniki wychowania obronnego i po raz pierwszy w szerszych wymiarach przygotowania zawodowego;
- 4) nastąpiło wzmoczenie roli związków zawodowych w rozwoju masowej kultury fizycznej i sportu kwalifikowanego, połączone z dążeniem do integracji sportu masowego kwalifikowanego;
- 5) wzrosło znaczenie sportu szkolnego⁴.

¹ Najpełniejszy obraz rzeczywistości lat 1945–1953 ukazują opracowania dotyczące uwarunkowań społecznych i politycznych rozwoju sportu w Polsce Ludowej, pióra następujących autorów: P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Poznań 2006; L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wrocław 2004; A. Pasko, *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Kraków 2012.

² A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej w Polsce Ludowej w latach 1944–1956*, Warszawa 1965, s. 11.

³ L. Szymański – charakteryzując okres powojenny – pisał, że warunki rozwojowe wychowania fizycznego, sportu i turystyki były w pierwszych powojennych latach bardzo trudne, skomplikowane też sytuacją społeczno-polityczną i ogólnym położeniem gospodarczym kraju. W tych niełatwych okolicznościach wysiłkiem społecznym odbudowywano ruch sportowy, podstawowe struktury wychowania fizycznego, sportu i turystyki oraz reaktywowano kształcenie nauczycieli wychowania fizycznego, instruktorów i trenerów, co miało wielkie znaczenie dla przyszłości kultury fizycznej kraju. Zob. L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, „Studia i Monografie AWF we Wrocławiu” 2004, nr 72, s. 36–37.

⁴ W. Nowacki, J. Tkaczyk (red.), *Sprawozdanie z Sejmiku Kultury Fizycznej*, Warszawa 1981, s. 41.

Lata powojenne były okresem, w którym Polska Partia Robotnicza, przy bezpośrednim i pośrednim poparciu ZSRR, systematycznie i bezwzględnie przejmowała władzę w kraju. Wychowanie fizyczne i sport były obszarami życia społecznego, nad którymi PPR, a później PZPR, chciały sprawować absolutną kontrolę. Dlatego dziedziny te, chociaż bezpośrednio nie były związane z polityką, stały się obiektami bardzo aktywnego oddziaływania politycznego⁵. Ich pozycja społeczna i państwowa oraz poziom dotacji były uzależnione od miejsca, jakie zajmowały w programie partii⁶. 21 lipca 1944 r. utworzono w Moskwie Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN), a następnego dnia ogłoszono Manifest PKWN i jego program. Jak podaje P. Godlewski, ta data stała się symbolicznym i zarazem realnym początkiem rządów komunistycznych w Polsce⁷.

Proklamowano w nim – jako jedne z najważniejszych zadań – odbudowę szkolnictwa, bezpłatność nauczania na wszystkich szczeblach i nową organizację oświaty, która spełniałaby potrzeby wszystkich dzieci i młodzieży. Lewicowa władza przejęła kontrolę nad całokształtem życia społeczno-ekonomicznego, w tym nad środkami masowego przekazu, propagując i wdrażając swój program, odnosząc na tym polu znaczące sukcesy⁸. Na początku 1945 r. dwie sojusznicze partie PPR i PPS reprezentowały różne poglądy związane z kierunkiem rozwoju kultury fizycznej. PPR skłaniała się do wykorzystania wzorów radzieckich⁹, a PPS chciała korzystać ze swoich doświadczeń międzywojennych¹⁰. Historycy podkreślają decydującą rolę, jaką PPR odegrała w zakresie przeobrażeń społeczno-politycznych i gospodarczych w powojennych latach¹¹.

Kluczowe zmiany dotyczące kultury fizycznej zaszły w pierwszej połowie 1948 r. Dnia 25 lutego 1948 r. Sejm uchwalił Ustawę *O powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu*. Po raz pierwszy w okresie powojennym w sposób szczególny podkreślono znaczenie wychowania fizycznego. Należy jednak zwrócić uwagę na sytuację społeczno-polityczną w tym okresie. W PPR nasilały się tendencje dogmatyczne. Wobec

⁵ A. Pasko, *Polityczne aspekty organizacji sportu w Polsce w latach 1944–1949*, [w:] D. Dudek (red.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, AWF w Krakowie, seria: Studia i Monografie, nr 61, Kraków 2009, s. 274.

⁶ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 7.

⁷ P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 30.

⁸ Propaganda komunistyczna odnosiła znaczące sukcesy. Jak podaje P. Godlewski, w wielu środowiskach rodziły się postawy akceptacji, czy nawet poparcia nowej władzy – tamże, s. 31.

⁹ Dowodem tego może być 16-dniowy wyjazd do Związku Radzieckiego w 1945 roku polskiej delegacji organizatorów sportowych – J. Nowak, *O działalności sportowo-wychowawczej ZWM*, t. 3, Warszawa 1966, s. 215–220.

¹⁰ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 14.

¹¹ Opracowania, dotyczące pierwszych lat Polski Ludowej i polityki PPR, są bardzo liczne. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że publikacje wydane przed 1990 r. w oficjalnym obiegu podlegały cenzurze i dlatego często jednostronnie, a nawet w tendencyjnie pozytywnym świetle przedstawiają ówczesne stosunki społeczno-polityczne.

dokonujących się w kraju przemian wyolbrzymiano opór opozycji, którą bezlitośnie zwalczano, aby w ten sposób zastraszyć i sterroryzować społeczeństwo poprzez działalność aparatu bezpośredniego przymusu¹². Wspomniana ustawa powołała do życia Naczelną Radę dla Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej, Powszechną Organizację „Służba Polsce” oraz Główny Urząd Kultury Fizycznej. Bazą kultury fizycznej w Polsce miał być przygotowany przez GUKF i Ministerstwo Oświaty wspólny program wychowania fizycznego w szkole, oparty na gimnastyce, która miała być podstawą innych ćwiczeń fizycznych¹³.

Istotne znaczenie dla rozwoju wychowania fizycznego i sportu w Polsce Ludowej miała również Uchwała Biura Politycznego KC PZPR, przyjęta 28 września 1949 r. Sformułowała ona podstawy ideowe oraz główne cele i linie rozwoju kultury fizycznej w całym kraju¹⁴. Należy zwrócić uwagę, że zainteresowanie wiodącej partii kulturą fizyczną było spowodowane uchwaleniem 27 grudnia 1948 r. przez KC Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) [WKP(b)] *Wytycznych do realizacji przez Komitet do Spraw Kultury Fizycznej i Sportu zaleconych wskazówek partii i rządu dotyczących rozwoju masowego ruchu sportowego w państwie i podnoszenia mistrzostwa radzieckich sportowców*¹⁵. Partie komunistyczne krajów tzw. obozu demokracji ludowej podejmowały podobne uchwały, wzorując się na WKP(b)¹⁶. Uchwała Biura Politycznego KC PZPR uformowała korzystne warunki do rozwoju wychowania fizycznego i sportu w Polsce Ludowej oraz nakreśliła ramy socjalistycznego modelu kultury fizycznej. Na jego ostatecznym kształcie zaważyły realizacja uchwały, system organizacyjny wychowania fizycznego i sportu oraz umiejętność zarządzania tymi dziedzinami¹⁷. Z pewnością ogromny wpływ na realizację uchwały miało umasowienie sportu, który do tej pory w Polsce nie był zbyt popularny i szeroko uprawiany¹⁸. W krótkim czasie od ukazania się tej uchwały, mianowicie 30 grudnia 1949 r., Sejm przyjął ustawę o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu. Artykuł 1. ustawy powołał Główny Komitet Kultury Fizycznej

¹² W literaturze naukowej problemy te są już szeroko omówione, jednak autorzy wielokrotnie reprezentują różny punkt widzenia – L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 44.

¹³ PUWF i PW zastąpiono Głównym Urzędem Kultury Fizycznej (GUKF), podporządkowanym Naczelnej Radzie dla Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej. Prezydent RP powołał w jej skład 22 członków. Przewodniczącym Rady został Stefan Ignar, komendantem głównym „SP” – płk. Edward Braniewski, a dyrektorem GUKF – Tadeusz Kuchar. Por. J. Chelmecki, S. Wilk, *Wybór źródeł i materiałów do dziejów kultury fizycznej w Polsce w latach 1944–1984*, Warszawa 1986; „Przegląd Sportowy” 1948, nr 23.

¹⁴ R. Wroczyński, *Powszechnie dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 1985, s. 365.

¹⁵ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 46.

¹⁶ A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej...*, s. 64.

¹⁷ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 46.

¹⁸ Wielce prawdopodobne jest, że w tym okresie rangę kultury fizycznej podnosiło wykorzystywanie jej w celach politycznych i propagandowych. Zawody sportowe, w tym szkolne, coraz częściej organizowano z okazji różnych rocznic i wydarzeń politycznych – zob. tamże.

(GKKF), a artykuł 2. określił jego zadania¹⁹. GKKF został powołany w miejsce Głównego Urzędu Kultury Fizycznej przy Naczelnej Radzie do Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej. To podniosło jego rangę jako urzędu centralnego i otworzyło nowy etap w rozwoju polskiego ruchu sportowego, szczególnie masowego sportu młodzieży szkolnej²⁰.

Dnia 16 lutego 1950 r. odbyło się I Plenum GKKF z udziałem ówczesnego Prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza. W inauguracyjnym przemówieniu, które wygłosił, stwierdził, że krzewienie kultury fizycznej jest ważnym elementem wychowania ideologicznego i politycznego w rozwoju młodzieży i mas pracujących. Natomiast Przewodniczący GKKF Lucjan Motyka przedstawił zadania i plan pracy Komitetu na rok 1950²¹. W tym roku po raz pierwszy w Polsce wychowanie fizyczne i sport zostały uwzględnione w narodowym planie gospodarczym²². Na I Plenum ustalono również wprowadzenie w Polsce – na wzór radziecki – dwóch odznak sprawności fizycznej jako podstawy systemu powszechnego wychowania fizycznego²³. Odznakę dla dorosłych nazwano „Sprawny do Pracy i Obrony” (SPO), a dla młodzieży – „Bądź Sprawny do Pracy i Obrony” (BSPO). Odznaka SPO była dwustopniowa (przyznawano ją osobom powyżej 19. roku życia), a odznaka BSPO miała stopień dziecięcy (11–14 lat) i młodzieżowy (15–18 lat). Należy wspomnieć o tym, że na przełomie 1951/1952 r. nowe kierownictwo GKKF położyło nacisk na szybsze i bardziej precyzyjne wprowadzanie wzorów radzieckich. Zorganizowano miesięczny pobyt w ZSRR dla wybranej grupy działaczy w celu wdrożenia w Polsce radzieckich doświadczeń²⁴. Do masowego zdobywania odznak w pierwszej kolejności

¹⁹ Artykuł 1.: „Celem stworzenia najpomyślniejszych warunków upowszechnienia kultury fizycznej oraz podniesienia poziomu ideowego i wychowawczego ruchu sportowego, jako ważnych czynników wychowania młodzieży, wszechstronnego rozwoju mas pracujących i przygotowania ich do wydajnej pracy i obrony Ludowej Ojczyzny – tworzy się przy Prezesie Rady Ministrów Główny Komitet Kultury Fizycznej”;

Artykuł 2.: „Główny Komitet Kultury Fizycznej jest państwowym organem planowania, kierownictwa i kontroli całokształtu spraw kultury fizycznej i sportu” – „Dziennik Ustaw RP” 1949, nr 65, poz. 526.

²⁰ A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej...*, s. 70.

²¹ Tamże, s. 71. Zob. też: *Uchwały i dokumenty w sprawie kultury fizycznej za rok 1950*, Warszawa 1951, s. 22–57.

²² Lucjan Motyka kierował kulturą fizyczną tylko do czerwca 1951 r. Przypuszczalnie pozytywne przekształcenia w kulturze fizycznej, jakie nastąpiły w czasie jego kadencji, nie spełniły oczekiwań kierownictwa partyjnego. L. Motykę odwołano, a na przewodniczącego GKKF mianowano Józefa Farugę. Zob. L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 50.

²³ Wcześniej odznaki wprowadzono z inicjatywy Komsomołu w ZSRR w marcu 1931 r.

²⁴ „Członkowie naszej delegacji mieli możliwość bezpośrednio zapoznać się z przebiegiem pracy sportowej w kołach, w zakładach pracy, kołchozach, z pracą sekcji sportowych i treningiem czołowych mistrzów. Mogliśmy poznać życie młodzieży w szkolnych zespołach sportowych. Byliśmy obserwatorami na lekcjach wychowania fizycznego w szkołach i w czasie zajęć na wyższych uczelniach [...]. W porównaniu ze słabą organizacją wychowania fizycznego i niezadowolającą troską o to zagadnienie w naszych szkołach – przykład Związku Radzieckiego

przystąpiła młodzież należąca do szkolnych kół sportowych, a pierwszym okresem ich uzyskiwania był rok 1951²⁵. Jako uzupełnienie systemu wychowania fizycznego wprowadzono również jednolitą klasyfikację sportową. Obowiązywało pięć klas: młodzieżowa, III, II, I oraz mistrzowska. Uzyskiwano je na podstawie wyników osiągniętych na oficjalnych zawodach sportowych. Klasyfikacja ta została wprowadzona 1 lutego 1951 r. Posiadanie odznaki SPO (BSPO) było konieczne do uzyskania odpowiedniej klasy sportowej²⁶.

W omawianym okresie w dziedzinie sportu wzorowano się szczególnie na systemie obowiązującym w Związku Radzieckim. Pod koniec 1950 r. III Plenum GKRF podjęło uchwałę dotyczącą pracy propagandowej i ideowo-wychowawczej w ruchu sportowym nakazując, aby pokazywano wyższość sportu socjalistycznego nad sportem kapitalistycznym²⁷. Do realizacji tej uchwały posłużyły liczne odczyty i wykłady z dziedziny kultury fizycznej, nie tylko w różnych zakładach pracy, ale też w szkołach. Takim wykładom często towarzyszyły różne pokazy sportowe. W działalności kulturalno-oświatowej wszystkich masowych organizacji społecznych wskazane było uwzględnianie zagadnień kultury fizycznej. Głównie podkreślano osiągnięcia sportu radzieckiego²⁸. Zmiany organizacyjne, jakie zachodziły w wychowaniu fizycznym i sporcie, bezpośrednio zależały od ówczesnych warunków politycznych, a lata stalinizmu nie sprzyjały jakiegokolwiek aktywności społecznej²⁹.

Tymczasem duża liczba szkolnych kół sportowych i międzyszkolnych kół sportowych, działających już przed wojną, wznowiła swoją działalność. Zaczęły powstawać też nowe koła. W woj. olsztyńskim zaraz po wojnie powstały MKS Matura w Giżycku, Piast w Morągu, Drwęca w Ostródzie i Sztubak w Lidzbarku

w tej dziedzinie jest dla nas tym bardziej cenny i pouczający [...]. W pracy nad dalszym rozwojem wychowania fizycznego i sportu w Polsce Ludowej w pełni wykorzystamy bogate doświadczenia i nauki, jakie zdobyliśmy w czasie naszego pobytu w ZSRR". A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001: studium historyczno-porównawcze*, Rzeszów 2005, s. 62; J. Faruga, *Kultura fizyczna Związku Radzieckiego naszym wzorem i drogowskazem*, „Kultura Fizyczna” 1952, nr 3, s. 151–154.

²⁵ W 1956 r. zrezygnowano z tych odznak, zdobywanych już wówczas dobrowolnie – A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną...*, s. 73.

²⁶ A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej...*, s. 77.

²⁷ „Należy stale wskazywać na wyższość sportu socjalistycznego nad sportem kapitalistycznym. Zapoznawać społeczeństwo z przodującą w świecie kulturą i sportem w Związku Radzieckimi z osiągnięciami w krajach demokracji ludowej. Zapoznawać społeczeństwo z naszym dorobkiem na polu kultury fizycznej i sportu i demaskować zgniliznę sportu burżuazyjnego i jego pozostałości w polskim ruchu sportowym” – „Kultura Fizyczna” 1951, nr 2, s. 90–94.

²⁸ W okresie stalinizmu w sporcie polskim dostrzega się nieprzerwaną manipulację polityczną i ideologiczną. Wyniki sportowe służyły pokazaniu osiągnięć kraju realnego socjalizmu. Dlatego dużą wagę partia przywiązywała do dużych imprez masowych, dzięki którym mogła oddziaływać propagandowo na społeczeństwo. Zob. szerzej: „Kultura Fizyczna” 1951, nr 2, s. 83–94.

²⁹ Określenia „lata stalinizmu” użyto w niniejszym artykule w stosunku do okresu 1949–1953. Jak podaje P. Godlewski, stalinowski system władzy zaczęto wprowadzać już w 1944 r., a jego ostatnie elementy przetrwały do 1989 r.

Warmińskim³⁰. Do klubów, które wznowiły działalność, należał m.in. MKS Legion w Częstochowie. Zrzeszał on młodzież gimnazjalną, która – głównie własnym nakładem pracy – utworzyła swoją siedzibę, usytuowaną w niedużym domku w parku miejskim. Latem obiekt ten służył za szatnię, a zimą grano w szachy i tenisa stołowego. Odbywały się tam również pogadanki i odczyty na tematy sportowe³¹. Należy zaznaczyć, że jedną z pierwszych szkolnych imprez sportowych w skali kraju zorganizowano w Częstochowie – były to mistrzostwa gimnazjów w piłce nożnej, odbyte w październiku 1945 r.³²

W roku szkolnym 1945/1946 niemal w każdej szkole w Łodzi znajdowało się szkolne koło sportowe. Do najaktywniejszych szkolnych kół męskich należały: Kościuszko, Kopernik, Narutowicz, Żeromski i Pogoń. Prawie w każdą sobotę i niedzielę odbywały się zawody międzyszkolne³³. W pierwszych powojennych latach corocznie organizowano mistrzostwa szkół średnich ogólnokształcących i zawodowych tego miasta w pływaniu, lekkoatletyce, piłce siatkowej, koszykowej i nożnej. Organizowano też pokazy gimnastyczne, taneczne oraz szkolne święta wychowania fizycznego³⁴. Po zakończeniu wojny, kiedy zaczęto odbudowywać i organizować szkoły, szczególnie średnie, zaczęły powstawać szkolne koła sportowe. Już w 1947 r. w kraju funkcjonowało 529 szkolnych kół sportowych, do których należało 34 000 członków. W większych miastach, gdzie było więcej szkół, a tym samym i kół sportowych, tworzone międzyszkolne kluby sportowe dla młodzieży wyróżniającej się zainteresowaniami sportowymi. Kluby miały przeciwdziałać wstępowaniu młodzieży do pozaszkolnych klubów sportowych. W 1948 r. w dziesięciu województwach istniało 61 międzyszkolnych klubów sportowych, skupiających 3515 uczniów³⁵.

Należy zwrócić uwagę na systematyczny wzrost liczby szkolnych kół sportowych i różnych imprez sportowych w tym okresie. W 1949 r. było zorganizowanych w szkołach na wsi 316 szkolnych kół sportowych, które zrzeszały 7348 uczniów, natomiast w mieście kół tych istniało 791 i należało do nich 56 961 członków. W tym czasie koła nie miały żadnych podstaw prawnych do funkcjonowania³⁶. W 1949 r. w zawodach i rozgrywkach sportowych ze szkół na wsi wzięło udział 38 928 uczniów, a w mieście – 12 4876 uczniów. Młodzież uczestniczyła w różnych imprezach masowych. Spośród nich należy wymienić: Święto Kultury Fizycznej, Biegi Narodowe, biegi narciarskie, marsze, zawody pływac-

³⁰ Z. Cendrowski, *Szkic z historii SZS*, Warszawa 1983, s. 7.

³¹ E. Małolepszy, J. Sętowski (red.), *Działalność Szkolnego Związku Sportowego w Częstochowie w latach 1953–2003*, Częstochowa 2006, s. 20–21.

³² Tamże, s. 25.

³³ *10-lecie Sportu Szkolnego*, Pabianice 1957, s. 7.

³⁴ Tamże, s. 29.

³⁵ Tamże, s. 12.

³⁶ L. Denisiuk, *Problemy planu 6-letniego z zakresu wychowania fizycznego w szkolnictwie*, „Wychowanie Fizyczne” 1950, nr 10, s. 440.

kie i zawody piłki ręcznej. W wyżej wymienionych imprezach w 1949 r. na wsiach wzięło udział 267 590 uczniów, a w miastach – 643 210 uczniów³⁷.

Przełomowym okresem, jeśli chodzi o rozwój szkolnych kół sportowych, był rok 1950. Dnia 18 czerwca 1950 r. ukazało się zarządzenie Ministra Oświaty, które ujęło w ramy organizacyjne szkolny ruch sportowy. Szkolne koła sportowe – zorganizowane w 1950 r. we wszystkich szkołach ogólnokształcących, liceach pedagogicznych i wyżej zorganizowanych szkołach podstawowych – dawały młodzieży możliwość uprawiania sportu w godzinach poza obowiązkowymi lekcjami wychowania fizycznego, a dzięki temu przyczyniły się do osiągania coraz wyższych lokat w poszczególnych dyscyplinach sportu. Z kolei rok 1952 okazał się ważny dla rozwoju sportu szkolnego, szczególnie na wsiach, ponieważ odtąd można było organizować w szkołach podstawowych, zatrudniających 6 lub mniej nauczycieli, kółka sportowe. Funkcjonowały one na zasadach szkolnych kółek technicznych, w jednej sekcji sportowej ogólnego przygotowania w zakresie programu BSPO³⁸.

W tych latach nastąpił bardzo duży rozwój szkolnych kół sportowych w liceach. W 1951 r. do kół należało 48,3% ogółu uczniów tego typu szkół, w 1952 r. – 60%, a w 1953 r. – 62%. W liceach pedagogicznych typu wychowania fizycznego często cała młodzież w szkole należała do szkolnego koła sportowego. Nad szkolnymi kołami sportowymi opiekę sprawowały zrzeszenia sportowe. Uczniowie należący do kół uprawiali różne dyscypliny sportowe w wielu sekcjach. W 1953 r. młodzież uprawiała sport w 28 dziedzinach, a w całym kraju istniało 12 229 sekcji sportowych. Zadaniem szkolnych kół sportowych było zachęcanie uczniów do czynnego uprawiania sportu, zdobywania norm na odznakę sportową oraz zwiększenie liczby klas sportowych dla danego koła³⁹.

W pierwszych latach po wojnie nastąpiła rozbudowa szkolnictwa zawodowego. Utworzono nowe typy szkół zawodowych, dzięki którym wzrastała liczba młodzieży szkolnej objętej obowiązkiem wychowania fizycznego. Jeśli chodzi o szkolnictwo zawodowe, należy zwrócić uwagę, że Centralny Urząd Szkolnictwa Zawodowego organizował dla uzdolnionej sportowo i najbardziej aktywnej młodzieży szkoleniowe obozy sportowe. Przeszkoleni uczniowie pomagali nauczycielom w przygotowywaniu różnych imprez sportowych i masowych akcji, w prowadzeniu zajęć przysposobienia sportowego, w naprawie i konserwacji sprzętu sportowego oraz urządzeń wykorzystywanych podczas zajęć wychowania fizycznego. Pierwszy etap rozwoju ruchu sportowego w szkolnictwie zawodowym zakończył się powołaniem w 1953 r. Zrzeszenia Sportowego Szkolnictwa Zawodowego „Zryw”, będącego protoplastą Szkolnego Związku Sportowego⁴⁰.

³⁷ Tamże, s. 441.

³⁸ J. Hryniewiecka, *Kółka sportowe w szkołach podstawowych*, „Kultura Fizyczna” 1952, nr 9, s. 731.

³⁹ R. Auch, *Dziesięciolecie dorobek sportu szkolnego*, „Wychowanie Fizyczne w Szkole” 1954, nr 4, s. 15.

⁴⁰ Zob. szerzej na ten temat: M. Kruk, *Działalność Zrzeszenia Sportowego Szkolnictwa Zawodowego (ZSSZ) „Zryw” w latach 1953–1957*, [w:] L. Nowak, R. Urban (red.), *Z najnowszej histo-*

Trudno dokonać analizy polityki finansowej państwa w pierwszym okresie rozwoju kultury fizycznej w Polsce Ludowej. Związane jest to bowiem ze zróżnicowaną strukturą budżetu państwa⁴¹. Zupełnie inaczej wyglądało finansowanie kultury fizycznej i turystyki w latach 1947–1949 (w okresie planu trzyletniego) niż w latach 1950–1955 (w okresie planu sześcioletniego). W obu tych okresach państwo przeznaczało finanse przede wszystkim na odbudowę przemysłu i na tworzenie nowej bazy produkcyjnej⁴². W założeniach inwestycyjnych planu trzyletniego kultura fizyczna i turystyka nie były brane pod uwagę jako oddzielna gałąź gospodarki narodowej, a bazę materialną wychowania fizycznego i sportu zalecano odbudowywać głównie czynami społecznymi. Poważnym problemem było również niewykorzystywanie wielu obiektów związanych ze sportem. Sale sportowe były zamieniane na magazyny, a na boiskach często wypasano bydło. Odbudowa bazy materialnej kultury fizycznej była podstawowym warunkiem jej rozwoju. Duży wkład w odbudowę obiektów i urządzeń sportowych włożyło społeczeństwo, bowiem nakłady finansowe państwa były niewielkie⁴³. Nakłady na wychowanie fizyczne, wczasy, krajoznawstwo i turystkę w szkolnictwie przedstawiały się następująco: w 1949 r. przeznaczono na ten cel 0,16% bieżących wydatków Ministerstwa Oświaty, w 1948 r. – 6,34%, a w 1949 r. – 3,67%⁴⁴. W okresie planu sześcioletniego kultura fizyczna była elementem Narodowego Planu Gospodarczego. Znacznie wzrosły wtedy nakłady inwestycyjne państwa na tę dziedzinę. W 1950 r. środki przyznane na wychowanie fizyczne, turystykę oraz wypoczynek dzieci i młodzieży w szkolnictwie wynosiły szacunkowo ok. 5% wydatków Ministerstwa Oświaty, natomiast budżet Ministerstwa Oświaty wynosił ok. 11,3% wydatków bieżących państwa⁴⁵. W kolejnych latach nakłady na wychowanie fizyczne, turystykę i oświatę w szkolnictwie były

rii kultury fizycznej w Polsce, Gorzów Wielkopolski 2014, s. 239–250. Z uwagi na istnienie powyższego artykułu autorzy nie analizują genezy powstania Zrzeszenia Sportowego Szkolnictwa Zawodowego „Zryw”.

⁴¹ Inną strukturę miał budżet państwa w latach 1947–1950, w 1951 i w latach 1952–1956. Środki na kulturę fizyczną i turystykę zostały dokładnie podane tylko w ustawie budżetowej na 1951 r. W ustawach budżetowych w latach 1947–1950 środki na kulturę fizyczną i turystykę są podane w budżetach poszczególnych, centralnych jednostek administracyjnych, które miały wyodrębnione środki na wczasy lub akcje socjalne, a niektóre – np. Ministerstwo Oświaty i Ministerstwo Komunikacji – także na wychowanie fizyczne, turystykę i przysposobienie wojskowe. Od 1952 r. środki na kulturę fizyczną podawano całościowo, łącznie ze środkami na ochronę zdrowia. Zob. L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 73–74.

⁴² T. Stankiewicz, *Pierwszy inwestycyjny plan Polski Ludowej*, „Dzieje Najnowsze” 1988, nr 2, s. 39–76.

⁴³ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 75–76.

⁴⁴ Budżet wydatków bieżących Ministerstwa Oświaty wynosił w 1947 r. ok. 11,5% wydatków bieżących państwa, w 1948 r. 9,6%, a w 1949 r. 9,2%. Oprócz tego niewielkie środki na wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe wydzielono w tzw. szkolnictwie przemysłowym. Zob. tamże, s. 76.

⁴⁵ Tamże, s. 78.

mniejsze. W 1951 r. środki na oświatę (łącznie ze szkolnictwem wyższym) wyniosły 10,67% budżetu państwa, a nakłady na kolonie, obozy i półkolonie stanowiły 3,18% budżetu oświatowego. W 1953 r. środki te uległy zmniejszeniu – odpowiednio do 8,64% i 2,77%⁴⁶.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej baza materialna szkolnictwa na terenie całego kraju była w katastrofalnym stanie. Jednym z głównych zadań szkolnictwa w okresie po wyzwoleniu kraju była likwidacja skutków zniszczeń wojennych i okupacji. Natychmiast przystąpiono więc do odbudowy. Na terenie powiatu krośnieńskiego w 1945 r. całkowitemu zniszczeniu uległo 28% przedwojennych szkół, a częściowemu – 41%. Łącznie działały 62 szkoły z 250 nauczycielami. Nauka odbywała się w bardzo trudnych warunkach⁴⁷. W 1945 r. w szkołach podstawowych pracowało zaledwie 120 wykwalifikowanych nauczycieli, a w średnich szkołach ogólnokształcących – 180. Drastycznie brakowało także sal gimnastycznych. Tylko na ziemi gorzowskiej, na ogólną liczbę 380 szkół, 52 budynki zostały całkowicie zniszczone, a kilkadziesiąt wymagało kapitalnego remontu. Zniszczeniu uległy również sale gimnastyczne, a te, które ocalały, często zamieniano na szpitale i magazyny⁴⁸.

Salę gimnastyczną wykorzystywano dla innych celów. Przykładem może być województwo poznańskie. W Sierakowie sala gimnastyczna służyła jako sala kinowa. Podobnie było w Krzyżu Wlkp. W Pleszewie natomiast miejską salę gimnastyczną zajęto na warsztaty szkoły zawodowej, a uczniowie szkół podstawowych nr 1 i 2 nie mieli gdzie ćwiczyć. W Pile salę gimnastyczną zamieniono na salę teatralną. Zbliżona sytuacja miała miejsce w Warszawie. Tam w wielu szkolnych salach gimnastycznych odbywały się zabawy publiczne i inne imprezy. W województwie olsztyńskim było podobnie. W Górowie Iławeckim salę gimnastyczną przeznaczono na zabawy⁴⁹. Należy jednak zaznaczyć, że nie we wszystkich odbudowanych szkołach i tych, które wybudowano, znajdowały się sale gimnastyczne⁵⁰.

⁴⁶ Należy zaznaczyć, że w latach 50. nie było w szkolnictwie sprzyjającej atmosfery dla wychowania fizycznego i sportu. Wskazuje na to uchwała Ministerstwa Oświaty z 1953 r., odwołująca się do aktywu oświatowego o stworzenie lepszych warunków dla rozwoju tych dziedzin.

⁴⁷ A. Nowakowski, *Z przeszłości i współczesności szkolnej kultury fizycznej. Na 50-lecie Szkolnego Związku Sportowego (1957–2007)*, Wadowice 2008, s. 36.

⁴⁸ J. Gaj, K. Hądzelek, *Dzieje kultury fizycznej w Polsce w XIX i XX wieku. Koncepcje, uwarunkowania i efekty instytucjonalnej działalności*, AWF w Poznaniu, seria: Monografie, nr 289, Poznań 1991, s. 260.

⁴⁹ L. Denisiuk, *Baza materialna w zakresie wychowania fizycznego szkół podległych Ministerstwu Oświaty*, „Kultura Fizyczna” 1953, nr 9, s. 684.

⁵⁰ Przykładem może być województwo poznańskie, w którym wykaz szkół i sal gimnastycznych w latach 1945–1952 przedstawiał się następująco: 1945 – 1 szkoła (bez sali gimnastycznej), 1946 – 13 szkół (1 sala gimnastyczna), 1947 – 15 szkół (bez sali gimnastycznej), 1948 – 21 szkół (1 sala gimnastyczna), 1949 – 15 szkół (2 sale gimnastyczne), 1950 – 19 szkół (3 sale gimnastyczne), 1951 – 30 szkół (7 sal gimnastycznych), 1952 – 8 szkół (4 sale gimnastyczne). Zob. tamże, s. 685.

W organizowanie wychowania fizycznego w szkolnictwie, zarówno podstawowym, jak i średnim, wiele pracy wkładały władze oświatowe, m.in. Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego. Prace te polegały przede wszystkim na wprowadzeniu dokształcania nauczycieli wychowania fizycznego, kontroli realizacji programów wychowania fizycznego i organizowaniu masowych imprez. Charakterystycznymi dla powojennego okresu formami działania były masowe imprezy sportowe, organizowane głównie przez ruch młodzieżowy, w których brała udział młodzież szkolna. Do najpopularniejszych należały marszobiegi, tory przeszkód, strzelanie, rajdy, splywy, lekkoatletyka i gry zespołowe⁵¹.

Jak wspomniano wcześniej, znaczący rozwój ruchu sportowego nastąpił w szkolnictwie zawodowym. Przykładem są różne imprezy sportowe organizowane dla wielu uczniów. We wrześniu 1947 r. w Szczecinie, z okazji III Zjazdu Przemysłowego Ziem Odzyskanych, odbył się I Zlot Szkół Przysposobienia Przemysłowego. W zawodach sportowych wzięło udział 600 zawodników i 320 zawodniczek. Przedstawiono również pokazy gimnastyczne i taneczne w obecności przedstawicieli rządu. II Igrzyska Szkolnictwa Zawodowego Ministerstwa Przemysłu i Handlu odbyły się w lipcu 1948 r. we Wrocławiu, w ramach Wystawy Ziem Odzyskanych, i były połączone z Festiwałem Młodzieżowym. Wzięło w nich udział niemal 3500 zawodników i zawodniczek, a w eliminacjach – około 25 000 uczniów i uczennic. III Igrzyska szkół zawodowych podległych Centralnemu Urzędowi Szkolenia Zawodowego przeprowadzono w 1949 r. w Zabrze. Startowało w nich 4500 młodzieży. Natomiast w Warszawie, też w 1949 r., odbyły się I Ogólnopolskie Igrzyska Szkolne o mistrzostwo szkół podlegających Ministerstwu Oświaty. Udział w nich wzięło 1850 uczniów ze szkół licealnych. Przedstawiono też pokazy gimnastyczne i tańce, w których uczestniczyło 6000 młodzieży⁵².

Coroczne organizowanie Centralnych Igrzysk było poprzedzone dużą liczbą zawodów rozpoczynających się na szczeblu szkoły, dalej rozgrywanych w ramach eliminacji rejonowych, powiatowych, podokręgowych i wojewódzkich, aż do szczebla centralnego. Taki system rozgrywek miał być zachętą do uprawiania sportu dla szerokich mas dzieci i młodzieży. Przygotowanie młodzieży do igrzysk było bodźcem do tworzenia szkolnych kół sportowych, a to przyczyniało się do rozwoju ruchu sportowego. W omawianym okresie rozwinął się sport masowy, szczególnie dzięki imprezom, do których zaliczyć należy głównie Biegi Narodowe i Marsze Jesienne⁵³.

W dniach 23–26 czerwca 1953 r. odbyła się we Wrocławiu Pierwsza Spartaikiada Szkół Ministerstwa Oświaty. Była to największa z dotychczas przeprowa-

⁵¹ Z. Grot, J. Gaj, *Zarys dziejów kultury fizycznej w Wielkopolsce*, Warszawa – Poznań 1973, s. 294–298.

⁵² W. Przybyłowski, *Wychowanie fizyczne i sport w szkołach zawodowych w okresie 10-lecia Polski Ludowej*, „Wychowanie Fizyczne w Szkole” 1954, nr 4, s. 37–38.

⁵³ R. Auch, *Dziesięcioletni dorobek sportu szkolnego...*, s. 18–19.

dzonych imprez sportowych. Spartakiada ta objęła swym zasięgiem znaczącą liczbę uczniów szkół licealnych⁵⁴. W eliminacjach na wszystkich szczeblach – szkoły, podokręgu (kilka powiatów) i okręgu – wzięło udział niemal 200 tysięcy młodzieży. Rozbicie przygotowań do Spartakiady na cały rok szkolny było niezwykle ważnym czynnikiem aktywizacji uczniów, miało niezaprzeczalny wpływ na podniesienie poziomu sportu w szkołach i jego umasowienie, oraz pośrednio wpłynęło na podniesienie bazy materialnej do prowadzenia zajęć wychowania fizycznego⁵⁵. Przygotowania do Spartakiady odbywały się pod hasłem „Pierwsi w nauce, pierwsi w sporcie”. Był to drugi, równie ważny, element tej imprezy. Po raz pierwszy zastosowano zasadę niedopuszczania do startu uczniów z obniżoną oceną ze sprawowania, albo z oceną niedostateczną, co miało wpłynąć na podniesienie wyników nauczania i wychowania⁵⁶.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że po raz pierwszy młodzież brała udział w tak dużej imprezie w siedmiu dyscyplinach sportowych. Również po raz pierwszy reprezentanci poszczególnych województw wystąpili w jednolitych strojach sportowych⁵⁷. Młodzież uzyskała szereg wartościowych wyników sportowych. Zostały pobite trzy rekordy Polski juniorów, a także uzyskano wiele wyników zbliżonych do rekordów. Osiągnięto również wyniki, które odpowiadały normom jednolitej klasyfikacji sportowej. Jako przykład należy wymienić lekkoatletykę, w której uzyskano 2 normy w klasie I, 82 normy w klasie II, 406 norm w klasie III i 307 norm w klasie młodzieżowej⁵⁸. Wyniki Spartakiady przedstawiały się następująco: I miejsce, nagrodę premiera J. Cyrankiewicza i nagrodę ministra oświaty W. Jarosińskiego za najlepszy wynik chłopców zdobyło województwo stalinogrodzkie; II miejsce i nagrodę ministra spraw zagranicznych zdobyła Warszawa, także za najlepszy wynik dziewcząt – nagrodę przewodniczącego GKKF; III miejsce i nagrodę ministra zdrowia uzyskało województwo wrocławskie⁵⁹. Tym samym symbolicznie zakończył się pewien ważny etap rozwoju sportu szkolnego, od pierwszych kół sportowych i rywalizacji w 1945 r. do utworzenia pierwszej centralnej organizacji sportowej szkolnictwa zawodowego i monumentalnej ogólnopolskiej imprezy sportowej.

⁵⁴ W. Pietraszkiewicz, *I Spartakiada Szkół Ministerstwa Oświaty*, „Wychowanie Fizyczne w Szkole” 1953, nr 4, s. 43–45.

⁵⁵ W samej Spartakiadzie wzięło udział ponad 3 tys. uczniów szkół licealnych ze wszystkich województw. Na Spartakiadzie z każdego województwa była reprezentacja składająca się ze 142 zawodników, 14 nauczycieli – opiekunów, 2 nauczycieli – sędziów oraz 1 akordeonisty. Zob. L. Denisiuk, *Baza materialna w zakresie wychowania fizycznego...*, s. 687.

⁵⁶ W. Pietraszkiewicz, *I Spartakiada...*, s. 45–46.

⁵⁷ Tamże, s. 43.

⁵⁸ Można dostrzec wyraźny postęp w wynikach sportowych młodzieży szkolnej, osiągniętych podczas I Spartakiady Szkół Ministerstwa Oświaty w stosunku do wyników uzyskanych w I Ogólnopolskich Igrzyskach Szkolnych, podlegających Ministerstwu Oświaty, które odbyły się w 1949 r. L. Denisiuk, *Baza materialna w zakresie...*, s. 689.

⁵⁹ Nagrodę Zarządu Głównego ZMP za najlepszą postawę sportową otrzymało województwo zielonogórskie. Zob. L. Denisiuk, *Baza materialna w zakresie...*, s. 689.

Z przedstawionego materiału wynika, że w pierwszych latach powojennych nastąpiła odbudowa i zwiększanie się zasięgu sportu szkolnego w skali całego kraju. Sprzyjał temu rozwój oświaty oraz szeroki zasięg podejmowanych szkolnych inwestycji i postępujący wzrost liczby wykwalifikowanej kadry nauczycielskiej. Nastąpiło to dzięki polityce masowości szkolnego ruchu sportowego, osiągniętej w totalitarnym państwie, głównie poprzez organizowanie wielu imprez, w tym zwłaszcza o wydźwięku propagandowym na wszystkich szczeblach, począwszy od poziomu szkoły, a skończywszy na centralnych imprezach, obejmujących młodzież szkolną z całego kraju. Należy jednak zauważyć, że po 1952 r. zbyt dużą wagę przywiązywano w szkolnictwie do uprawiania sportu wyczynowego. Coraz częściej lekcje wychowania fizycznego miały charakter sportowy i przekształcały się w treningi⁶⁰.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła drukowane

Źródła normatywne

„Dziennik Ustaw RP” 1949, nr 65, poz. 526.

Uchwały i dokumenty w sprawie kultury fizycznej za rok 1950, Warszawa 1951.

Czasopisma

„Kultura Fizyczna” 1951

„Przegląd Sportowy” 1948

B. Literatura

I. Publikacje

10-lecie Sportu Szkolnego, Pabianice 1957.

Auch R., *Dziesięcioletni dorobek sportu szkolnego*, „Wychowanie Fizyczne w Szkole” 1954, nr 4, s. 11–20.

Cendrowski Z., *Szkic z historii SZS*, Warszawa 1983.

Chelmecki J., Wilk S., *Wybór źródeł i materiałów do dziejów kultury fizycznej w Polsce w latach 1944–1984*, Warszawa 1986.

Denisiuk L., *Baza materialna w zakresie wychowania fizycznego szkół podległych Ministerstwu Oświaty*, „Kultura Fizyczna” 1953, nr 9, s. 683–689.

Denisiuk L., *Problemy planu 6-letniego z zakresu wychowania fizycznego w szkolnictwie*, „Wychowanie Fizyczne” 1950, nr 10, s. 433–445.

Dudek D. (red.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, AWF w Krakowie, seria: Studia i Monografie, nr 61, Kraków 2009.

⁶⁰ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 80.

- Faruga J., *Kultura fizyczna Związku Radzieckiego naszym wzorem i drogowskazem*, „Kultura Fizyczna” 1952, nr 3, s. 151–154.
- Gaj J., Hądzelek K., *Dzieje kultury fizycznej w Polsce w XIX i XX wieku. Koncepcje, uwarunkowania i efekty instytucjonalnej działalności*, AWF w Poznaniu, seria: Monografie, nr 289, Poznań 1991.
- Godlewski P., *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Poznań 2006.
- Grot Z., Gaj J., *Zarys dziejów kultury fizycznej w Wielkopolsce*, Warszawa – Poznań 1973.
- Gutowski A., *Drogi rozwoju kultury fizycznej w Polsce Ludowej w latach 1944–1956*, Warszawa 1965.
- Hryniewiecka J., *Kółka sportowe w szkołach podstawowych*, „Kultura Fizyczna” 1952, nr 9, s. 731–736.
- Kruk M., *Działalność Zrzeszenia Sportowego Szkolnictwa Zawodowego (ZSSZ) „Zryw” w latach 1953–1957*, [w:] L. Nowak, R. Urban (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, Gorzów Wielkopolski 2014, s. 239–250.
- Małolepszy E., Sętowski J. (red.), *Działalność Szkolnego Związku Sportowego w Częstochowie w latach 1953–2003*, Częstochowa 2006.
- Nowacki W., Tkaczyk J. (red.), *Sprawozdanie z Sejmiku Kultury Fizycznej*, Warszawa 1981.
- Nowak J., *O działalności sportowo-wychowawczej ZWM*, t. 3, Warszawa 1966.
- Nowakowski A., *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001: studium historyczno-porównawcze*, Rzeszów 2005.
- Nowakowski A., *Z przeszłości i współczesności szkolnej kultury fizycznej. Na 50-lecie Szkolnego Związku Sportowego (1957–2007)*, Wadowice 2008.
- Pasko A., *Polityczne aspekty organizacji sportu w Polsce w latach 1944–1949*, [w:] D. Dudek (red.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, AWF w Krakowie, seria: Studia i Monografie, nr 61, Kraków 2009, s. 274–286.
- Pasko A., *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Kraków 2012.
- Pietraszkiewicz W., *I Spartakiada Szkół Ministerstwa Oświaty*, „Wychowanie Fizyczne w Szkole” 1953, nr 4, s. 43–47.
- Przybyłowski W., *Wychowanie fizyczne i sport w szkołach zawodowych w okresie 10-lecia Polski Ludowej*, „Wychowanie Fizyczne w Szkole” 1954, nr 4, s. 36–44.
- Stankiewicz T., *Pierwszy inwestycyjny plan Polski Ludowej*, „Dzieje Najnowsze” 1988, nr 2, s. 39–76.
- Szymański L., *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wrocław 2004.
- Wroczyński R., *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 1985.

The Conditions for Development of School Sports in Poland after the Second World War (1945–1953)

Abstract

In the article the rebuilding process of sport in Polish education after the Second World War and the formation of a new model of school sports in the years 1945–1953 were presented. It was a special period of raising the country from the ravages of war. A new political system was introduced that had a significant impact on the development of education and a new organization of school sports. In the first years after the war the dynamic development of vocational education was particularly observed. New types of vocational schools were created. Many sport disciplines were promoted in schools. Additionally, new forms of sport competitions were introduced. In 1950 the Minister of Education published regulation that included school sports in the framework of education. The school sports groups organized in 1950 in all secondary schools, pedagogical high schools and higher organized primary schools gave students opportunity to do sport in additional time. The article is based on the existing literature and on the preserved archival sources and press materials.

Keywords: sports school (1945–1953), school sports groups, school sports competition.